CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT

M.I.P.

Gemeente Bladel

Provincie
Noord-Brabant

juni 1992

Colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.

Secretariaat: mevr. H.van Wanrooij-de Cort,
Provinciehuis, Brabantlaan 1, Postbus 90151, 5200 MC 's-Hertogenbosch, tel.: 073-812168.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 VR 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf 5

Werkwijze en criteria 6

1. Situering der gemeente 10

2. Bodemgesteldheid 11

3. Grondgebruik 12

4. Infrastructuur 13

5. Nederzettingsstructuur 14

6. Stedebouwkundige typologie 15

7. Karakteristiek der objecten, bouwvormen en typen 16

8. Objectgegevens 22

9. Literatuur 38

Kaart (bijlage)

Woord vooraf

Dit rapport over Bladel maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuur-landschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.
Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten.

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Dit rapport is gebaseerd op onderzoek en veldwerk, verricht voor de gemeente Bladel door het Bureau Inventarisatie en Advies Monumenten (BIAM) te Utrecht in de winter 1989-1990.

Dit materiaal werd door de gemeente Bladel bereidwillig ter beschikking gesteld ten behoeve van deze rapportage en aangevuld met een gemeentebeschrijving door drs. mw. M. Vaessen.

's-Hertogenbosch, oktober 1992

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:

1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwik-kelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het warc de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuur-verstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke neder-zettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.
Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* <u>Architectonische en kunsthistorische criteria</u>

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* <u>Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria</u>

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* <u>Sociaal- en cultuurhistorische criteria</u>

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en water-lopen, meer

gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inven-tarisatie juist worden meegenomen.
Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waarde-volle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwik-kelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.

Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieur-gegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.
Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

De gemeente Bladel ligt in het zuiden van de provincie Noord-Brabant, en maakt deel uit van het inventarisatiegebied Regio Kempenland. De gemeente bestaat uit het kerkdorp Bladel dat de kern van de gemeente vormt, het kerkdorp Netersel, alsmede uit een aantal (voormalige) gehuchten zoals Het Bosch, Egypte, Franse Hoef en Ten Vorsel. De gehuchten Helleneind en Hofstad zijn inmiddels opgenomen in de bebouwing van Bladel.
In het noorden grenst de Bladel aan de gemeente Oost- West- en Middelbeers, in het oosten aan de gemeente Hoogeloon c.a., vervolgens in het zuiden aan de gemeente Bergeijk en in het westen grenst Bladel aan de gemeenten Reusel en Hooge- en Lage Mierde. De oostgrens kent een natuur-lijk verloop en volgt de Grote Beerze zoals deze stroomde voor de kanalisatie. Het overige gedeelte van de gemeentegrens is kunstmatig en heeft een rechtlijnig karakter. De grens doorsnijdt bos- en heidegebied en landbouwgrond.
De gemeente heeft een langgerekte vorm die in totaal 3.332 hectare grond beslaat. Er wonen 9.969 inwoners (gegevens op 01-01-90).

1.2 Ontwikkeling der gemeente

De vroegste vermelding van Bladel stamt uit 922 als Karolingische villa "Pladella Villa". Dit gebeurt in een giftbrief van koning Karel III aan graaf Diederik I van Holland, waarin Pladella Villa als verzendplaats wordt gegeven. De ligging van deze villa is mogelijk bij de oude kerk van Bladel geweest, ten noord-oosten van het huidige kerkcomplex, buiten de toenmalige dorpskern. Hier zijn resten van een nederzetting gevonden die duiden op bewoning van deze plek tussen 800 en 1300. Mogelijk is in de Karolingische tijd een villa gesticht, in de tiende eeuw uitgegroeid tot een nederzetting met eigen kerk. Hoeven in een krans om deze oude kern heen dateren van een latere periode en zijn tussen 1200 en 1500 gesticht. Grond en de daarbijbehorende pachthoeven waren in het bezit van diverse wereldlijke heren en kerkelijke instellingen, onder andere de abdij van Floreffe en in de twaalfde eeuw van Postel. Ook het kapittel van Oirschot had bezittingen in het gebied van de huidige gemeente, mogelijk is de parochie Bladel door dit kapittel gesticht. In 1173 echter wordt de kerk van Bladel als behorende tot het bezit van de abdij van Postel beschreven.
De oudst bekende vermelding van Netersel stamt uit 1219, toen was sprake van Netrusel. Bewoning van het gebied vond al veel eerder plaats blijkens archeologische vondsten.
In de middeleeuwen was Netersel een aparte heerlijkheid en behoorde tot het alodium ("vrij eigengoed") van Wouter Volkaart en diens zonen. Zij stonden dit bezit in 1295 af aan hertog Jan III die het op zijn beurt in 1340 aan de abdij van Postel verkocht.
In de volgende eeuwen bleven Bladel en Netersel kleine agrarische nederzettingen waarbij het bestuur in handen van een schepenbank lag. De kerk had veel bezittingen. Toen in 1648 met de vrede van Munster de abdijen hun bezit verloren, kwam het gebied onder bestuur van de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden, de bezittingen werden aan particulieren verkocht.
Zowel Bladel als Netersel behoren tot de Acht Zaligheden (zie regiobeschrijving Kempenland), gelegen in het kwartier Kempenland.

Voor 1795 vormden Bladel en Netersel met Reusel de schepenbank Bladel. Vanaf 1811 worden Bladel en Netersel als één gemeente genoemd.
In de eerste helft van de negentiende eeuw had Bladel nog te maken met grensconflicten omtrent de afscheiding met België. De huidige gemeentegrens komt grotendeels overeen met de begrenzing uit het midden van de negentiende eeuw zoals die na het zelfstandig worden van België is vastgelegd.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Grondsoorten

De gemeente Bladel ligt in de noordelijke flank van het Kempisch Plateau van België. De bodem bestaat vooral uit dekzand, afgezet tijdens de laatste ijstijd in het Pleistoceen (80.000 tot 10.000 jaar geleden). De zandgrond is zeer arm, zwak tot sterk lemig en bevat weinig kalk. Deze grond behoort tot de minst vruchtbare in de provincie. Waar de grond doorsneden wordt door het stroomdal van de Beerze, is het zand vermengd met bezinksel van lemige beekklei.
De grond is overwegend nat van karakter met enkele drogere gebieden. Deze drogere delen fungeren als waterscheiding tussen de noord-zuid lopende Reusel en Grote Beerze.

2.2 Hoogte en afwatering

Algemeen gesteld kan in de gemeente een afhelling naar het noorden toe worden geconstateerd. In het zuiden, op de Kroonvensche heide, wordt een hoogte van 33,3 meter +NAP gemeten, rond de kern van Bladel schommelt het peil rond 30 meter +NAP en in het noorden, op de Neterselsche heide is de hoogte 23,6 meter +NAP.
De afwatering vind vooral in noordelijke richting plaats middels de Grote Beerze die tot het stroomstelsel van de Dommel behoort.
Rond 1850 verkeerde de afwatering in een slechte staat, de waterlopen waren niet in staat het water bij overvloedige regenval te verwerken. Bovendien belemmerde de dekzandrug tussen Hooge Mierde en Son de afwatering via de Beerze. Door ontginningen in de tweede helft van de negentiende eeuw werd het aanbod van af te voeren water nog vergroot. De problemen die daarmee gepaard gingen maakten een grootschalige aanpak noodzakelijk. In 1863 werd het "Waterschap van de rivier de Dommel en de zich daarin ontlastende Beken en Riviertjes" opgericht. Dit waterschap trof een aantal maatregelen ter verbetering van de afwatering zoals beddingverbreding, oeversterking en kanalisatie. Na 1900 werden opnieuw diverse verbeteringen uitgevoerd zoals de normalisatie van de Grote Beerze.
Het wateraanbod was ook in de eerste helft van de twintigste eeuw nog groot, de situatie bleef echter beheersbaar.

3. Grondgebruik

In het midden van de negentiende eeuw bestond de gemeente voor het grootste gedeelte uit woeste grond waaronder heide zoals de Kroonvensche heide en stuifzandgebieden. Een klein gedeelte was in gebruik voor gemengde bedrijfsvoering. Men hield zich vooral bezig met de verbouw van voedselgewassen waarbij het vee voor de benodigde mest zorgde.
Vanaf 1830 vond uitbreiding van het areaal landbouwgrond plaats door ontginningen van de woeste grond. Dit gebeurde aanvankelijk op kleine schaal, gedeeltelijk ook als vorm van armenzorg. Na 1850 werden deze ontginning grootschaliger aangepakt.
In de tweede helft van de negentiende eeuw (vanaf 1870) kwam de akkerbouw geleidelijk aan in dienst van de veeteelt te staan (onder andere door de betere prijzen die men voor boter kreeg). De hoeveelheid wei en hooiland steeg door het omvormen van de laaggelegen beemden. Maar ook de hoeveelheid grond die beschikbaar kwam voor akkerbouw groeide. Daarnaast werden vanuit de overheidswege bossen aangelegd. Na 1910 werd de grond steeds meer geschikt gemaakt voor landbouwdoeleinden. Het gebruik van kunstmest hielp daarbij.
Ook na 1930 vonden nog ontginningen en aanplanting van nieuw bos plaats.
Een voorbeeld van het oude ontginningspatroon is nog zichtbaar ten zuiden van Netersel aan weerszijden van de Neterselse weg. Ook kleine stukken van de woeste grond hebben hun oorspronkelijk karakter behouden zoals de Neterselse heide in het noorden van de gemeente. Deze gebieden hebben na 1950 vooral een rekreatieve funktie gekregen. De rest van het landschap heeft als gevolg van ruilverkaveling zijn oorspronkelijke karakter verloren.
Het grootste deel van het grondoppervlak binnen de gemeente bestaat uit cultuurgrond, extensieve akkerbouw is daarbij steeds meer vervangen door intensieve veeteelt. Door de ruilverkaveling die vanaf 1960 is doorgevoerd trad schaalvergroting op.
In de twintigste eeuw is veel grond ingenomen door planmatige woningbouw.

4. Infrastructuur

4.1 Wegen

In 1860 werd de provinciale grindweg tussen Eindhoven en de Belgische grens aangelegd. Dit werd een belangrijke weg voor Bladel als verbinding met België en Eindhoven maar ook tussen de dorpen in de Kempen onderling. Met uitzondering van deze weg waren de wegen in de gemeente Bladel in de eerste helft van de negentiende eeuw alle onverhard. Deze zandwegen waren vooral van locaal en regionaal belang zoals de weg van Esbeek naar Netersel. Het verloop van de wegen was aangepast aan het landschap en was veelal grillig. Na 1850 werden steeds meer wegen verhard.
De verbinding tussen Lage Mierde-Hulsel en Bladel is van locaal belang. Hetzelfde geldt voor de weg Bladel-Netersel-Hoogeloon.
In de jaren zestig van de twintigste eeuw werd een rondweg ten zuiden van de kern van Bladel aangelegd die aansloot op de doorgaande provinciale weg zodat het regionale verkeer niet langer door de kern van Bladel hoefde te rijden. Het nationale en internationale verkeer werd nog verder van de bebouwing geleid toen in de jaren zeventig de E3 gereed kwam.

4.2 Waterwegen

Behalve de natuurlijke waterlopen Raamsloop en Grote Beerze zijn er geen bevaarbare waterwegen in de gemeente Bladel.

4.3 Spoorwegen

De in 1897 opgerichtte tramlijn van Eindhoven naar Turnhout volgde het tracé van de verharde weg en deed ook Bladel aan. Het vervoer per tram liep in de twintigste eeuw terug zodat de lijn in 1937 opgeheven werd.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Bladel

De oorspronkelijke nederzettingsvorm van Bladel is die van een domeinakkerdorp. Van een groep hoeves op een zandplateau was er één de hoofdhoeve, daaromheen vormde zich een krans van randhoeven (tenures of mansi).
Vanaf de twaalfde eeuw werd het dankzij nieuwe landbouwtechnieken mogelijk de vochtige, lagere delen rond de zandruggen te ontginnen. De nederzetting verplaatste zich in westelijke richting waarbij de kerk achterbleef, eenzaam op de akkers.
In de negentiende eeuw was Bladel nog steeds een landelijk dorp met een geïsoleerde ligging, omringd door bossen en heidevelden. Er was weinig welvaart. Burgemeester J. Snieders zorgde voor een grote stimulans van het economisch leven in Bladel zodat rond de eeuwwisseling duidelijk sprake was van een opleving in het bestaan van de inwoners van Bladel. Dit gebeurde onder andere door nieuwe bosaanleg en de ontginning van het moerasgebied De Pals. Daarnaast vond het boerenbedrijf veel baat bij de stichting van de NCB en de Boerenleenbank. De handel werd gestimuleerd door contacten met nieuwe markten. Daarnaast vond een ontsluiting van het gebied middels de stoomtram en de provinciale weg plaats. De vervoersmogelijkheden van personen en goederen werden daardoor verbeterd. Ook zorgde burgemeester Snieders voor verbeteringen op het sociale vlak. Hij stichtte in 1866 een gemeenteschool te Bladel en in 1868 werd te Netersel een school met onderwijzerswoning gebouwd.
De modernisering zette zich aan het begin van de twintigste eeuw door. Er vestigde zich geleidelijk aan meer industrie en nijverheid in de gemeente waarbij het zwaartepunt op de voedings- en genotmiddelenindustrie kwam te liggen. Bladel telde maar liefts zestien sigarenfabrieken, daarnaast waren er onder andere vier smederijen, een leerlooierij en negen herbergen. De eerste gemechaniseerde fabriek was de stoomzuivelfabriek St. Isidorus uit 1916.
Nu is er van deze nijverheid weinig over. Ten zuiden van Bladel is rond de voormalige stoomzuivelfabriek in de tweede helft van de twintigste eeuw een nieuw industrieterrein ontstaan.

5.2 Netersel

Bij Netersel gaat de oorsprong van de nederzetting terug op een pachthoeve van de abdij van Postel. Deze eerste hoeve in Netersel was de Kapelhoeve, gesticht bij het kasteeltje, een stenen huis.
De bebouwing breidde zich geleidelijk uit. De structuur van het domeinakkerdorp is nog zichtbaar in Netersel.
De bewoners van Netersel gebruikten de slotkapel die aanvankelijk tot de parochie van Bladel behoorde. In 1554 kwam een afsplitsing van Bladel tot stand omdat de afstand tussen de kerk en kapel te groot was. Op de plaats van de kapel werd een kerk gebouwd die zich naar de bestaande verkaveling voegde.
Netersel werd toen ook een zelfstandige gemeente. Gerechtelijk behoorde ze echter nog tot de dingbank van Bladel. Het bleef een agrarische neder-zetting met een weinig veranderde structuur.

5.3 Overige gehuchten

De grond werd in het begin van de Middeleeuwen beheerd vanuit een klein aantal boerderijen. Verdeling van de grond had het stichten van meerder boerderijen tot gevolg en een versnippering van het bezit. Dit had het ontstaan van een groot aantal gehuchten tot gevolg die tot in de negentiende eeuw als zelfstandige clusters van bebouwing herkenbaar bleven. Ten Vorsel is een voorbeeld van een domeinakkernederzetting. De oudst bekende vermelding stamt uit circa 1173. Ten Vorsel bestaat niet meer als zelfstandig gehucht maar is nog herkenbaat als kleine concentratie van agrarische bebouwing. Hetzelfde geldt voor Franse Hoef en Het Bosch.

5.4 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing ligt aan de lintwegen die de onderlinge dorpen met elkaar verbinden. De bebouwing dateert vooral van na 1950.

6. Stedebouwkundige typologie

Bladel is een langgerekte gemeente in noord-zuid richting die wordt doorsneden door de doorgaande weg Eindhoven-Turnhout. De kern van Bladel ligt direkt ten noorden van deze weg. Nog meer noordwaarts ligt het kerkdorp Netersel. Met de uitbreiding en verbetering van de infrastructuur aan het einde van de negentiende eeuw nam ook de bebouwing toe die in eerste instantie de lintwegen volgde. Tegelijkertijd trad ook verdichting van de kern op, in Bladel gebeurde het eerst aan de Markt. De kerk die tot in de negentiende eeuw eenzaam op de akkers stond werd opgenomen in de bebouwing van Bladel.
In Netersel vond vooral uitbreiding van de agrarische bebouwing plaats langs de bestaande lintwegen maar ook in het centrum rond natuurlijk gegroeide dorpspleinen.

6.1 Gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde

In de gemeente Bladel zijn geen gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde aanwezig.

7. Karakteristiek der objecten, bouwvormen en typen

7.1 Woonhuizen

Het oudst bekende voorbeeld van een woonhuis is dat van de voormalige pastorie, De Hoeve 32. Het is een eenvoudige woning onder zadeldak. De deur is gevat in een klassieke omlijsting die benadrukt wordt door de dakkapel met vleugelstukken en fronton, recht daarboven. Het pand dateert uit het begin van de negentiende eeuw.
Ook andere voorbeelden van woonhuizen uit de negentiende eeuw treffen we vooral in de kern van Bladel aan. Zoals Bleijenhoek 12-12a, een dubbel woonhuis onder wolfdak en van Dissellaan 25-27, een woonhuis van hetzelfde type. Europalaan 96 is gedateerd 1849. Het is een woonhuis met hoge topgevels. Opvallend zijn de grote driehoekige dakkapel en de dekoratieve boven-lichten van de deuren.
Laat negentiende eeuwse woningen vinden we onder andere aan de Sniederslaan 67 en Leemskuilen 1-3.
Sniederslaan 6a-8 is een hoog herenhuis uit circa 1910. Het bakstenen pand is geleed door middel van pilasters die over de gehele hoogte van de gevel doorlopen.
In de gemeente Bladel zijn verder enkele typische voorbeelden van woningen uit de jaren twintig en dertig aanwezig. Van Dissellaan 15 is in 1928 gebouwd, het pand onder mansardedak met pirons heeft een brede voorgevel met rondboogportiek. Marktstraat 26 is een gaaf voorbeeld van een eenvoudige woning uit 1930.
Sniederslaan 54 is een groot landhuis in traditionalistische stijl. Het huis, genaamd Sonnehaerdt is omstreeks 1920 gebouwd. Opvallend is de grote deur in monumentale bakstenen omlijsting. Aan dezelfde laan op nummer 67 treffen we een woning aan waarin op bescheiden schaal invloeden van de Amsterdamse School zijn verwerkt. Het pand is gebouwd in circa 1925 en heeft een groot samengesteld schilddak.

7.2 Boerderijen

Langzaamaan zijn de boerderijen uit de kernen van Bladel en Netersel verdwenen. De boerderijen aan de rand krijgen steeds meer een woonfunctie.
Langgevelboerderijen overheersen, het oudste voorbeeld is Latestraat 12. Het jaartal 1778 is op de gevel geschilderd. Vroeg negentiende eeuws zijn Groot Terkooyen 4 en 6, beide gerestaureerde langgevelboerderijen met bijgebouwen. Een gaaf voorbeeld van een laat negentiende eeuwse boerderij is Berschotten 1. Het pand heeft een rieten dak met een voet van pannen. In de gevel zijn grote rechthoekige deel-deuren geplaatst. Latestraat 11 is een zeer gaaf bewaard gebleven boerderij uit de negentiende eeuw.
Rond de eeuwwisseling is De Blikken 9 gebouwd. Dit is een nog gave boerderij onder mansardedak. Ook Hofstad 27-29 is een gaaf voorbeeld van een langgevelboerderij uit circa 1900.
De Blaalse hoeve, Hofstad 60-62 en De Hooiberg, Bredasebaan 23 zijn beide voorbeelden van boerderijen op plaatsen waar oorspronkelijk pachthoeven van de abdij van Postel hebben gestaan. De Blaalse hoeve stamt uit 1851, van De Hooiberg is vooral de oude schuur van belang. De boerderij stamt uit 1931.
Uit omstreeks 1910 stamt de boerderij aan de Leemskuilen 20-20a. Kenmerkend voor de bouwtijd zijn de boogvelden die met metselmozaiek zijn gevuld.
Andere voorbeelden uit de twintigste eeuw zijn Bleijenhoek 73, gebouwd in 1926 en Heeleind 99 uit circa 1925. Hier is het bedrijfsgedeelte haaks op de woning gebouwd.
Er zijn slechts een paar voorbeelden van kortgevelboerderijen in de gemeente aanwezig. Eén daarvan is Akkerweg 4, de Geldersche hoeve welke naam in een gepleisterde band op de gevel is aangebracht. Het pand stamt uit circa 1910. Een ander voorbeeld is Bredasebaan 20 uit 1937. Het bedrijfsgedeelte is hoger en breder dan het ervoor geplaatste woonhuis.

7.3 Industriële gebouwen

De voormalige stoomzuivelfabriek St. Isidorus aan de industrieweg is bewaard gebleven. Dit was de eerste gemechaniseerde fabriek in Bladel. De fabriek bestaat uit verschillende aaneengeschakelde bakstenen bouwvolumes en heeft een ronde schoorsteen. Nu doet het geheel dienst als winkel.
Sniederslaan 14 is een woning waarachter een grote timmerwerkplaats is gebouwd. Het geheel stamt uit circa 1914.

7.4 Openbare gebouwen

Van het oude raadhuis en een aantal scholen, gebouwd in de negentiende eeuw is niets over.
Van Dissellaan 12 is een voormalig muziek- en toneelzaal, gebouwd in circa 1920.
Aan de Sniederslaan 51 treffen we de R.K. jongensschool St. Franciscus Xaverius uit 1913 aan. Dit pand naar een ontwerp van architekt J. Heykant heeft een middenrisaliet met topgevel.

7.5 Kerkelijke gebouwen

Van de middeleeuwse kerk aan De Hoeven 4 in Bladel resteert nog slechts de Kempische toren.
Aan de Van Dissellaan 46 is in 1926 de St.Petrus Banden gebouwd naar een ontwerp van J.H.H. van Groenendaal. De kerk is geïnspireerd op Byzantijnse vormgeving en maakt daarnaast gebruik van stijlkenmerken uit de neo-gotiek, het neo-romaans en traditionele elementen. Deze kerk diende ter vervanging van de neo-gotische kerk die architekt Bekkers in 1879 bouwde. Van het katholieke complex dat daaromheen ontstond is alleen de al eerder genoemde jongensschool overgebleven.
De pastorie, Van Dissellaan 48, dateert nog uit 1865 en vertoont neo-gotische stijlkenmerken.
In 1932 werd in Netersel een nieuwe kerk gebouwd.
Van Dissellaan 1 is een eenvoudige Nederlands Hervormde zaalkerk met gepleisterde gevel.

7.6 Kastelen en landhuizen

In de gemeente Bladel zijn geen kastelen en landhuizen van betekenis aangetroffen.

7.7 Infrastructurele en waterstaatkundige werken

In de gemeente Bladel zijn geen infrastructurele en waterstaatkundige werken van betekenis aangetroffen.

7.8 Militaire objecten

In de gemeente Bladel zijn geen militaire objecten van betekenis aangetroffen.

7.9 Artefacten

7.10 Groenelementen

De erfbeplanting van diverse boerderijen verkeert nog in de oorspronkelijke staat.
Bij het herenhuis aan de Van Dissellaan 6a-8 is de oorspronkelijke beplanting aanwezig. Grote treurwilgen benadrukken het statige karakter van het pand.

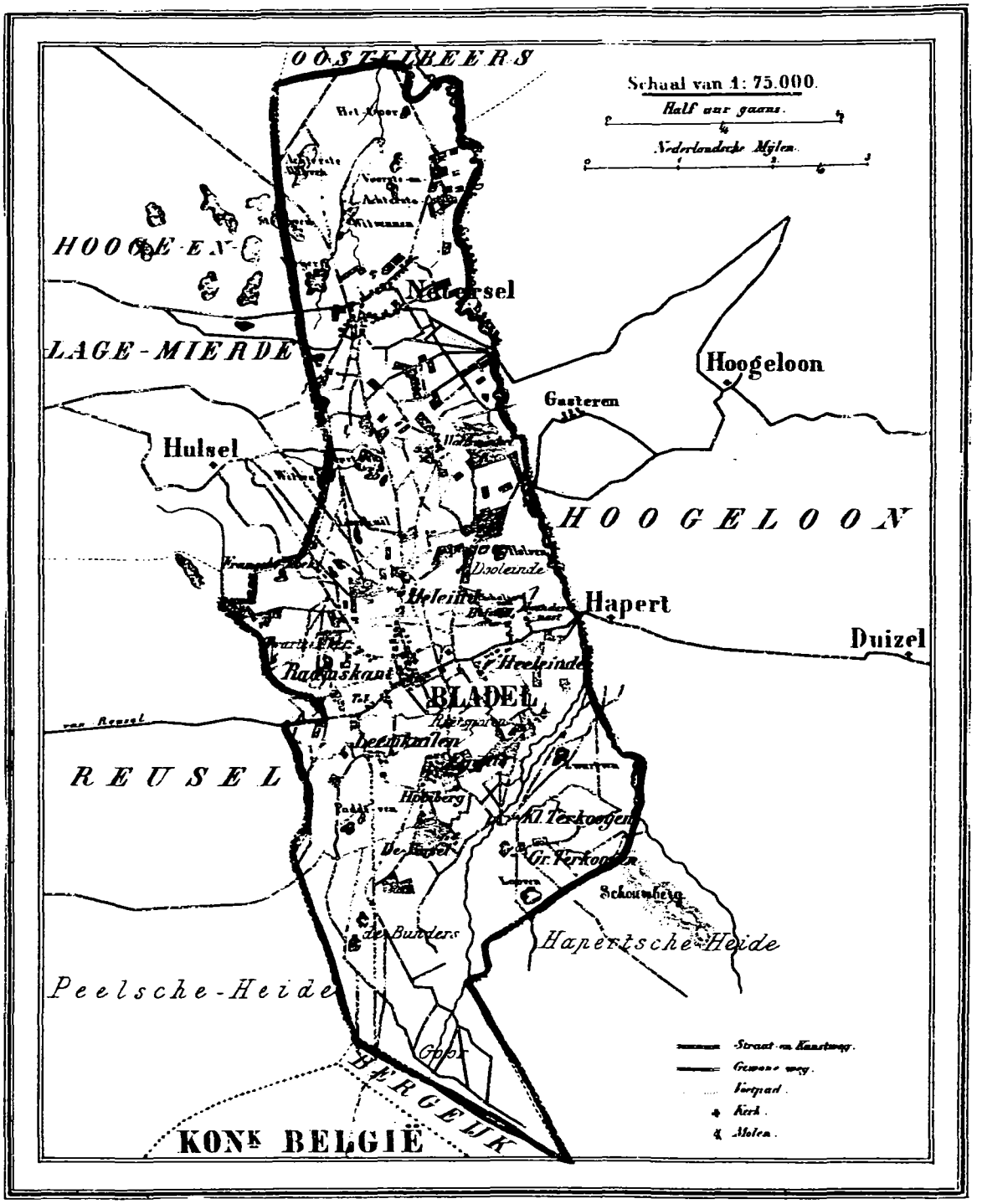

Gemeente Bladel c.a., toestand in ca. 1860. Uit: J. Kuyper, Gemeente atlas van de provincie Noord-Brabant, Leeuwarden, eerst uitgave 1865.
Schaal 1:75.000

Gemeente Bladel, huidige toestand . Grote topografische atlas van Nederland deel 4 Zuid-Nederland, Groningen 1987
Schaal 1:50.000

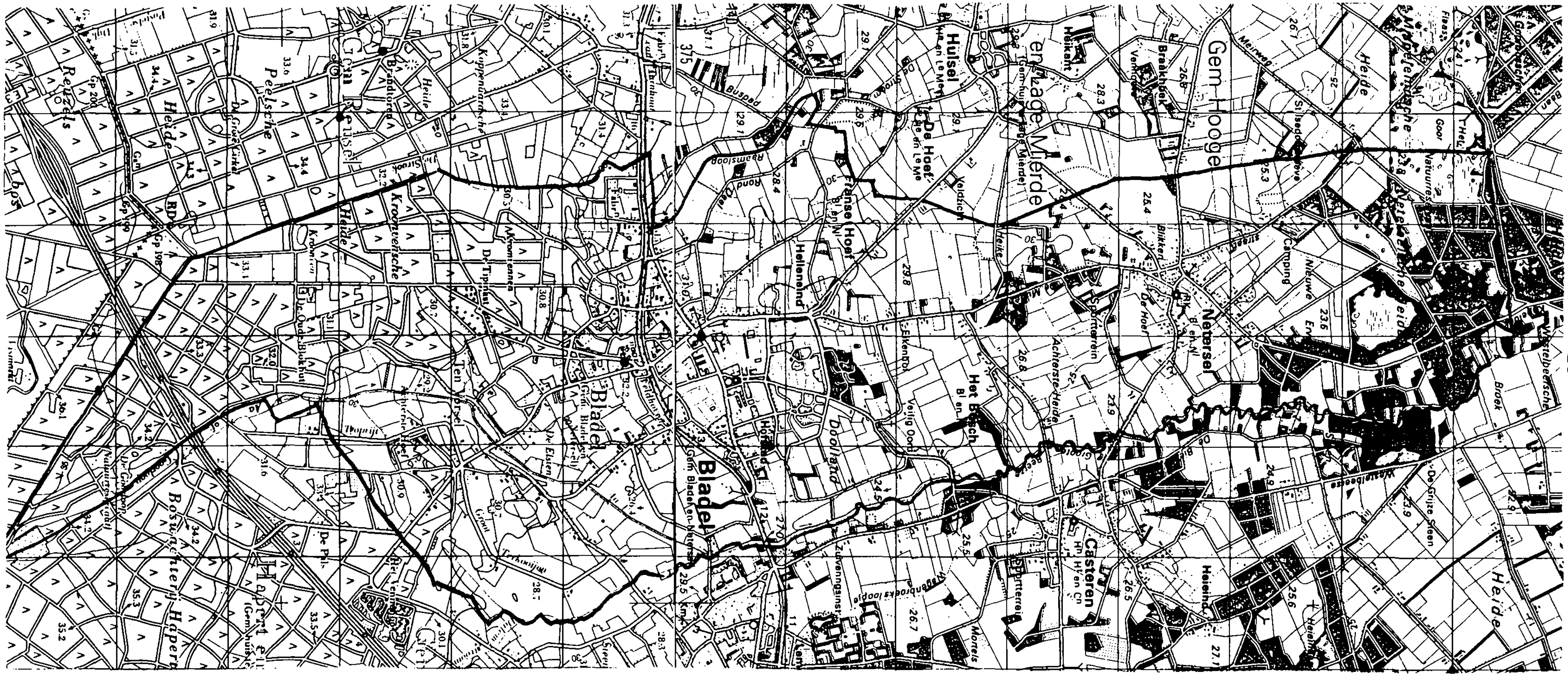

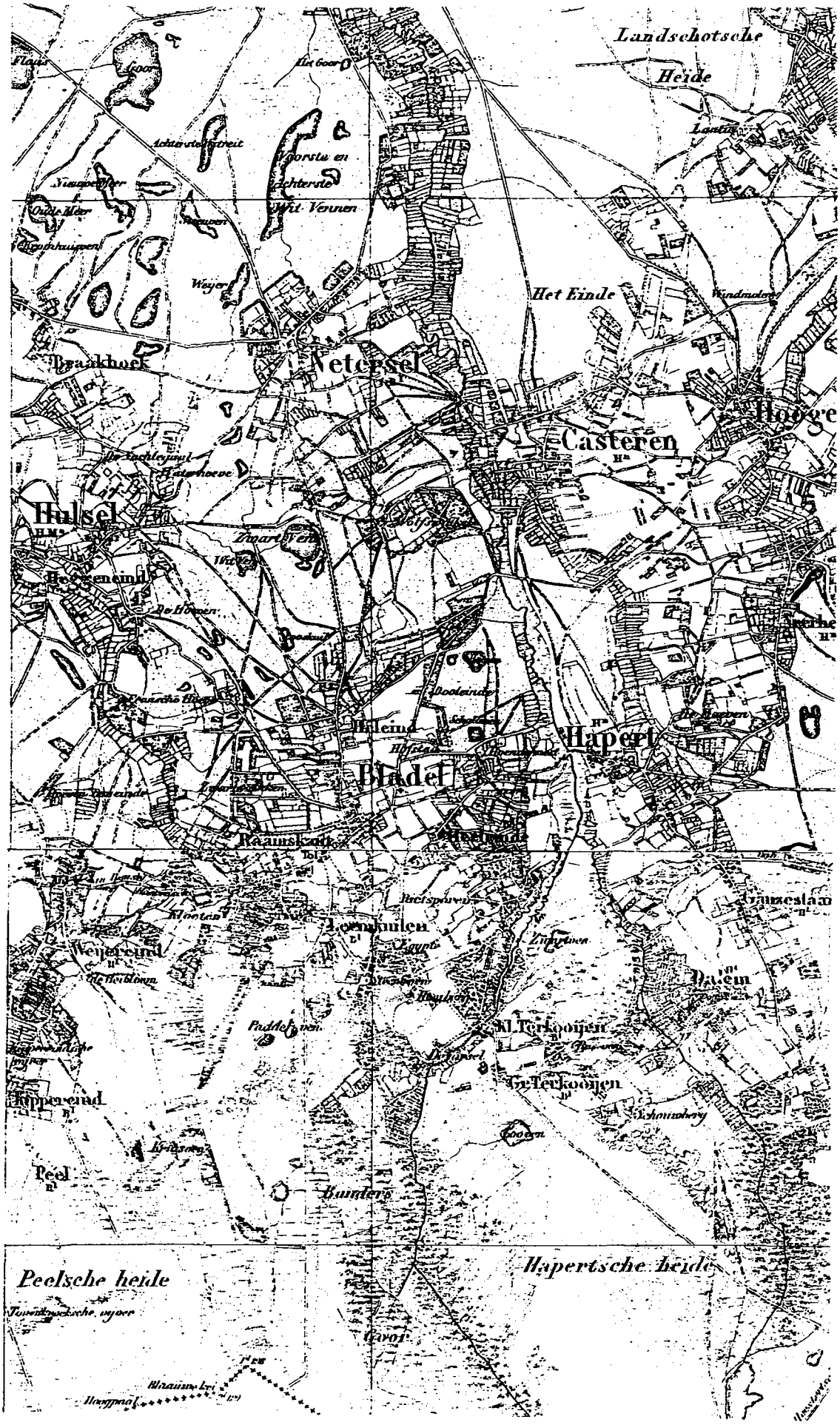

Gemeente Bladel, toestand . 1837, Topografische kaart 51 Eindhoven en 57 Valkenswaard
Schaal 1:50.000

8. Objectgegevens

Akkerweg

4
Geldersche Hoeve
Boerderij Woonhuis
1910-1915
Baksteen. Speklagen, deels gepleisterd. Gietijzeren sierankers. Ontlastingsbogen.
T-ramen, louvreluiken. Originele deur. Geprofileerde paneeldeur voorzien van smeedijzeren decoratie.
Mansardedak gedekt met blauwe muldenpannen.
Van historische waarde als een van de boerderijen die in het begin van deze eeuw door Gelderse migranten in Bladel zijn gebouwd.
Architectuur- en cultuurhistorisch, gaafheid en detaillering.
(Foto's 1 en 2)

Berschotten

1
Woonhuis Langgevelboerderij
XIXB
Baksteen. Eenlaags met zolderverdieping. Rechthoekige plattegrond.
Voorgevel: twee vensters met luiken. Opgeklampte deur met vierruits bovenlicht. Dubbele staldeuren. Twee vensters met ontlastingsbogen en luiken. Linkerzijgevel: twee vensters en luiken.
Zadeldak deels met riet, deels met rode pannen. Aan de rechterkant is gewolfd.
Op de hoek Berschotten/Leemskuilen gelegen baksteen langgevelboerderij uit de XIXB met linde ervoor. Waardevol als onderdeel van een beeldbepalend cluster van agrarische bebouwing aan de leemskuilen.
Cultuur-, architectuurhistorisch belang, bouwtype en gaafheid.
(Foto 3)

Bleijenhoek

12;12a
Dubbel woonhuis Dubbel woonhuis
XIXb; 1977
Baksteen, gepleisterde plint. Eenlaag met zolderverdieping.
Zesruits schuiframen, luik. Geometrisch bovenlicht. Twee paneeldeuren,bovenlichten met een roedenverdeling in siermotief. Deurrooster met siersmeedwerk. Hardstenen deuronderdorpels.
Afgewolfd zadeldak met oud Hollandse pannen.
Aan de Bleijenhoek gelegen bakstenen dubbel woonhuis uit het tweede kwart van de 19e-eeuw.
Beeldbepalend, architectuur-, cultuurhistorisch belang, zeldzaamheid en detaillering.
(Foto 4)

73
Langgevelboerderij Langgevelboerderij
1926; 1965
Baksteen. Smeedijzeren sierankers. Dwarsdeel.
T-ramen, luiken. Nieuwe deur met bovenlicht. Hardstenen onderdorpels en strekken. Stalvensters met rollagen. Ontlastingsbogen boven staldeuren en stalvensters.
Zadeldak gedekt met muldenpannen.
4 linden.
Aan de Bleijenhoek gelegen bakstenen langgevelboerderij uit 1926. Steen met tekst: 'W.D. 1926'.
Architectuur- en cultuurhistorisch belang, gaafheid.
(Foto 5)